

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 9 (Aralık/December 2022), s. 412-428.
Geliş Tarihi-Received: 18.11.2022
Kabul Tarihi-Accepted: 16.12.2022
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1207075

Ömer Seyfettin Hikâyelerinde Renkler ve Çağırışım Değerleri

Colors and Connotation Values in Ömer Seyfettin Stories

Yusuf GÖKKAPLAN*

Öz

Binlerce yıllık geçmişe sahip olan Türk dilinin gramer kuralları üzerine bir hayli çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında Türk dilinin gramer özelliklerinin bazı istisnai durumlar haricinde büyük ölçüde belirlendiği görülmektedir. Son dönemlerde disiplinler arası yaklaşımların ortak çalışma noktası haline gelen Türk dilinde söz varlığı, sözcüklerin anlam derinliği ve kavram alanı, bağlam merkezli değerlendirmeler, anlam bilimi gibi çalışmalar da dikkate değerdir. Bu tür alanlar Türk dilinin dil bilimi merkezinde değerlendirilmesini de zorunlu hâle getirmiş, yapılan bu çalışmalarla Türk dilinin gelişmiş başka bir tarafı da araştırmacılar için çalışma alanı olmuştur.

21. yüzyılın dil bilim anlayışında insan merkezli bir bakış açısı geliştirilmiş ve dili işleyen insan faktörü dil bilimi için önemli konulardan biri olmuştur. İnsan çevresinde gelişen dil biliminin çalışma alanlarından birinin de sözcük temelli çağırışım konusu olduğu söylenebilir. Çağırışım konusu her ne kadar psikoloji alanının inceleme alanı olarak görülse de sözcük temelli çağırışımın psikoloji ve dil biliminin ortak çalışma sahası olduğu gerçektir. Bu nedenle Türkçe sözcüklerin çağırışım temelli bir disiplin çerçevesinde ele alınması sözcüklerin anlam derinliğinin ortaya konması açısından önemlidir.

Bu çalışmanın konusu da duru bir Türkçe anlayışıyla eserler kaleme alan ve Türkçeye büyük katkıları olan Ömer Seyfettin'in hikâyelerindeki renklerin çağırışım değerlerinin değerlendirilmesi olacaktır. Renkler üzerine yapılacak olan bu çalışmada serbest çağırışım tekniği esas alınacaktır. Psiko-dilbilim olarak da adlandırabileceğimiz ortak bir disiplin çerçevesinde ele alınacak renklerin çağırışım değerleri hem sözcüklerin hem de bu çerçevede ortaya konan düşünce, anlayış ve bakış açısının ifade edilmesinde önemli olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çağırışım, Ömer Seyfettin, renk, dilbilim, psiko-dilbilim, çağırışım değeri.

Abstract

Many studies have been done on the grammar studies of the Turkish language, which has a history of thousands of years. When we look at the studies in general, it is seen that the grammatical features of the Turkish language have been determined to a large extent, except for some exceptional cases. Studies such as vocabulary, semantic world and conceptual field, context-centered evaluations, semantics in Turkish language, which has recently become a common working point of interdisciplinary approaches, are also noteworthy. Such areas have

* Dr. Öğr. Üyesi, Kapadokya Üniversitesi, Nevşehir/Türkiye, e-posta: yusuf.gokkaplan@kapadokya.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6515-4762.

made it necessary to evaluate the Turkish language in the circle of linguistics, and with these studies, another rich side of the Turkish language has become a study area for researchers.

In the linguistics of the 21st century, a human-centered perspective has been developed and language, which human factor processing language, has become one of the important subjects of linguistics. One of the study areas of linguistics that has developed in the human environment has been the subject of word-based connotation. Although the subject of connotation is seen as a subject of study in the field of psychology, it is true that word-based connotation are the common field of study of psychology and linguistics.

The subject of this study will be the evaluation of the connotation values of the colors in the stories of Ömer Seyfettin, who wrote works with a clear understanding of Turkish and made great contributions to Turkish. In this study on colors, analysis of free associations will be based. The connotation values of colors, which will be discussed within the framework of a common discipline, which we can also call psycholinguistics, will be important in expressing both the words and the thought, understanding and perspective put forward in this framework.

Keywords: Connotation, Ömer Seyfettin, color, linguistics, psycholinguistics, connotation value.

Giriş

Türk dilinin gramer çalışmaları üzerine birçok bilim insanı tarafından önemli çalışmalar yapılmış, Türk dilinin kronolojik süreçleri ve bu süreçlerdeki dil özellikleri birtakım istisnalar dışında açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Türk dilinin mihenk taşı sayılabilecek eserlerde gramer çalışmalarının yanı sıra muhteva ve mesaj konularının da ele alınması, söz konusu eserlerin değerlerinin bir kat daha artması konusunda önemli bir göstergedir. Yeni keşiflerle birlikte yazılı kaynakları bilinenin çok daha öncesine giden Türk dilinin anlam evreninin araştırılması ve sözcüklerinin anlam değerlerinin ortaya konulması da son derece önemlidir. Yazılı iletişimin çehresinin hızla değiştiği 21. yüzyılda bir dilin anlam aktarım gücü, sözcüklerinin kavram derinliği ve çağırışım değerleri dikkate değerdir. İfade ve aktarım gücünün sınırları bir hayli geniş olan Türk dili için ise bu alanların incelenmesi büyük önem arz etmektedir. 20. yüzyıldan günümüze kadar hızla gelişen dil bilim çalışmaları, dilin disiplinler arası bir yaklaşım ile değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Dilin en temelde bir iletişim aracı olması onu sosyal bir kimlikle ele almamıza olanak sağlamaktadır. Bu doğrultuda dil-insan ilişkisini esas alan disiplinler arası çalışmaların bir dilin yeni alanlarının ortaya çıkarılmasına ve yeni anlayışların şekillenmesine katkısı büyük olacaktır.

Dil biliminin dünya genelindeki geleneksel durumu üç paradigma ile ifade edilebilir. Bunlardan ilki XIX. yüzyılın dil biliminde kıyasi-tarihi paradigmanın egemen olduğu dönemdir. Bu doğrultudaki araştırmalar da bu yönetime dayandırılmıştır. XX. yüzyıl dil bilimi ise irdeleme merkezine nesne, yani sözcüğü aldığı için dizgeli-yapısal paradigma esaslı değerlendirmelerin yapıldığı bir dönem olmuştur. Nihayetinde, XXI. yüzyılda güncel dilbilim stratejilerinin ele alınması ve incelemelere esas olacak konular için bir obje yerine insanın tercih edilmesi ise her şeyin merkezine insanın yerleştirildiği antroposentrik paradigmayı ortaya çıkarmıştır (Khudaybergenova, 2021, s. 76). İnsan ve insan algılarının merkeze alındığı dil bilim çalışmalarında dil; derinliği olan, anlam yaratma sürecinde aktif rol üstlenen, algı ve çağırışım ile kavram dünyasını zenginleştiren bir husus olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda dil-insan ilişkisinin ele alınması elzem hâle gelmektedir. İnsan, algı süzgecinden geçirdiği dış dünyayı ifade ederken çoğu zaman özgün bir üslup kullanır. Bu üslup okuyan ve neticesinde anlayan insanda farklı anlam ve kavram kapıları açar. Bu bir bakıma duymanın, görmenin ve okumanın yeniden anlamlandırılması süreci olarak da yorumlanabilir. Söz gelimi, “Masanın üzerinde duran meyvelerin içinden bir elmayı aldım.” cümlesinde “elma” sözcüğü herhangi bir işaretleyici veya sınırlandırıcı kullanılmadan verilmiştir. Burada

“elma” sözcüğünü şu an okuduğunuzda bile sizin zihninizdeki elmanın görseli canlanacaktır. Bu elma büyük veya küçük olabileceği gibi kırmızı veya yeşil de olabilir. İşte bu cümledeki elmanın size çağrıştırdığı şey aslında sizin zihninizde zaten bulunan bir elmadır.

Bu bağlamda “elma” bazı seslerin bir araya gelerek oluşturduğu bir göstergedir. Fakat okuyan ve dinleyen için zihnindeki bir elmadır. Bu elmanın nasıl olduğu ise size çağrıştırdıkları ile ölçülebilir. Söz konusu bu çağrışımlar sadece elmanın fiziki özellikleri ile de sınırlanamaz. “Elma” Pamuk Prenses’in yiyerek zehirlendiği bir elma olmasından dolayı o hikâyeyi veya pamuk prensesi de çağrıştıranabilir. Ya da “elma”, çocukluğunda elmalı şeker alabilmek için para biriktirilen zamanları da çağrıştıranabilir. Ya da bir elma ağacının ilham kaynağı olduğu düşünülen Newton’u da çağrıştıranabilir. Tüm bunların dışında dünyaca ünlü bir markanın logosu olduğundan iletişim cihazları ve bilgisayarları da çağrıştıranabilir.

Psikoloji alanında daha çok kullanılan çağrışım konusu dil çalışmalarında da kullanılarak dil incelemelerine farklı bir bakış açısı kazandırabilir. Sözcüklerin çağrışım değerleri üzerine çalışmalar yapılmış ve bu doğrultuda çağrışım sözlükleri oluşturulmuştur. Bu yolla oluşturulan çağrışım sözlükleri, ana dili konuşan bireylerin dış dünya algılarını, dil bilim düşüncesi ve mantığına uygun olarak işleyen ve bu yolla oluşturulan yeni tip sözlüklerdir. Dünya dil biliminde ilk çağrışım sözlüğü 1910 yılında Amerikalı bilim adamları H. G. Kent ve A. J. Rozanoff tarafından İngiliz dili verilerine dayanılarak oluşturulmuştur. Sonra İngiliz bilim adamları L. Postman, G. Keppel tarafından İngiliz, Fransız, Alman dillerindeki çağrışım normlarını içeren “Çağrışım Sözcükleri Düzgüleri” yayınlanmıştır (Khudaybergenova, 2021, s. 77). Türk dilinin bir çağrışım sözlüğü ise henüz bulunmamaktadır.

Bu çalışmanın metodolojisinin anlaşılması için psikoloji ve dil bilim alanlarının ortak bir çalışma disiplini olarak değerlendirilebileceği çağrışım konusunun da etraflica ele alınması gerekmektedir.

1. Çağrışım

Türkiye’de çağrışım konusunda yapılan çalışmaların daha çok psikoloji alanında bulunduğu ve Türk dilinde çağrışım üzerine yapılan çalışmaların ise oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Çağrışım sözcüğünün Türkçe sözlükteki anlam karşılığı, bir düşünce, görüntü vb.nin bir başkasını hatırlatması; davranışlar, düşünceler ve kavramlar arasında yer ve zaman birliğinin etkisiyle kurulan bağlantılar sonucu, bilinç alanına bunlardan birisi girdiğinde ötekini de bilince çekmesi olayı, tedai (<https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 05.04.2011]) olarak verilmiştir. İlk olarak Aristoteles tarafından ortaya atıldığı düşünülen çağrışımın yasalarının temelini bitişikliğin, benzerliğin ve karşıtlığın oluşturduğu vurgulanmıştır (Çiftınar, 2002, s. 75). Bu bağlamda çağrışım, çerçevesi aynı olan sözcüklerle çizilmiş fakat aynı sözcüklerin insan zihnindeki yansımalarının başka sözcükleri veya yansımalarını akla getirmesi olarak da yorumlanabilir.

Çağrışım üzerine yapılan tanımlamalardan hareketle çağrışım, serbest çağrışım, fikir çağrışımı ve sözel çağrışım şeklinde de sınıflandırılabilir (Çiftınar, 2002, s. 75). Sözel çağrışım veya sözcük çağrışımı, zihin tarafından algılanan bir sözcüğün başka sözcükleri akla getirmesi durumudur. Sözcükler uzun süreli belleğe alınarak saklanırken başka sözcüklerle ilişkilendirilerek öğrenilir (Çifçi ve Duru, 2016, s. 163). Bir başka tanımlama yapan Öztürk ise (2004, s. 83) çağrışımı iki obje veya fikir arasında zihinsel bağlantı ile açıklar ve bu teknikte yakınlık, benzerlik ve karşıtlık olmak üzere üç temel kuralın bulunduğunu ifade eder. Bu sınıflandırma da daha önce yapılan sınıflandırmaya benzemektedir. Burada verilen yakınlık, algıladığımız bir nesnenin aklımıza neleri

getirdiği ile ilişkilendirilebilir. Örneğin, “şoför” denildiğinde akla “taksi vb.” nin gelmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Benzerlik ise algılanan bir nesnenin zihindeki başka hangi nesneye benzediği ile ifade edilebilir. Söz gelimi, “yaz-sıcak” ve “kış-soğuk” örnekleri gibi. Karşıtlık ise algılanan nesnenin veya kavramın zihindeki karşılığının tam zıttı olduğu durumla ifade edilebilir. Örneğin, siyah-beyaz, ölüm-yaşam örneklerinde görüleceği gibi. Sınıflandırmadan ve örneklerden de görüleceği gibi çağırışım, sadece bir varsayım değil çerçevesi ve kuralları olan bir kuram olarak değerlendirilmelidir.

1.1. Çağırışım Kuramı

Çağırışım, daha önce ifade edildiği gibi başta psikoloji olmak üzere birçok alanın istifade ettiği bir alandır. Özellikle de öğrenme ve konuşma ediminin en önemli unsurlardan birinin çağırışım olduğu söylenebilir (Çiftpınar, 2002, s. 75). Herhangi bir nedenden ötürü ortaya çıkan bir çağırışımın temeli ne olursa olsun insanın kim olduğuna, nereden geldiğine, dünya görüşüne ve bulunduğu toplumun sosyal normlarına dair önemli bilgiler içerdiği ifade edilebilir. Çağırışım bu bağlamda bir bireyin farklı noktalarının anlaşılmasını sağlayan bir tür gösterge olarak da düşünülebilir. Söz gelimi “al” ve “kırmızı” temel olarak bir renk olmasına karşılık insanlarda çağırıştırdıklarından dolayı birbirinden ayrılabilir. “Al bayrak” içerisinde bağımsızlık mücadelesi ve millî kimlik çağırışmalarını taşıırken “kırmızı bayrak” ise genel olarak bir renk düzleminde bulunur. Bu iki çağırışım değeri insan zihninde girift bir hâlde bulunmaktadır. İnsan zihninde oluşan bu karmaşık kavram alanının beyin tarafından analiz edilerek ilgili sözcükle çağırışım oluşturması belirli bir sistem dâhilinde işleyen, bu sistemin nasıl işlediğine dair tanımlaması hiç kolay olmayan bazı kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir.

Bu kuralların adlandırılması Hadumod Bussmann tarafından yapılmıştır. Bussman’a göre her etkinin bir tepkisi vardır. Bu durumda her uyarının da bir yanıtı vardır. Bussman, ifade ile çağırışmaları bu denklem çerçevesinde ifade etmeye çalışmıştır. Bussmann’a göre çağırışmaların oluşumu zamana ve mekâna göredir. Bu durum, bir olayın hangi zamanda ve nerede yaşandığı ve daha sonra anda bulunulan yer veya zamanın, geçmişteki anla benzerlik gösterdiğinde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda olay, çok kısa bir sürede şuur içinde tekrar yaşanır ve bu esnada da kavramlar birbirlerini çağırıştırır (Çiftpınar 2002, Bussmann 1983’ten).

Çağırışma ait diğer görüşlerde benzerliklerin ve zıtlıkların esas alındığı görülür. Bu konuya ilişkin bir başka kuram değerlendirilmesi de Stuart Mill tarafından yapılmıştır. Mill’in ortaya attığı kurama göre; ruhsal yaşamın işleyişi, iradenin devreye girmediği durumlarda, bilinç akışında birbirini takip eden düşünce ve fikirler arasında bir ilişki olduğu varsayımına dayanır. Bu bağlamdaki düşünce ve fikirler bitişiklik (çatal-bıçak), karşıtlık (gece-gündüz) ve otomatik çağırışım yolu ile birbirlerini çekerler (Çiftpınar, 2002, s. 76). Bu düşünceden hareketle başka bir çağırışım tanımı da Theodor Lewandowski tarafından yapılmıştır. O da Mill’in kuramında yer alan zıtlık ve benzerlikleri merkeze alarak çağırışım tanımını; bilinç içerisindeki kavramlarla, bu kavramların zihindeki karşılıkları olan sözcüklerin, duyguların veya fikirlerin birbirleri ile olan bağlantısından meydana gelen bir ilke olarak tanımlar (Çiftpınar 2002, Lewandowski 1990’dan).

Buradaki kuramlardan da anlaşılacağı gibi insan zihninde oluşan çağırışmaların belli şekilleri vardır. Söz gelimi “siyah” denildiğinde akla “beyaz”ın gelmesi zıtlık olarak yorumlanabileceği gibi, “karanlık” gelmesi de benzerlik olarak yorumlanabilecektir. Bu durum çağırışımın gerçekleştiği kimsenin sosyal statüsüyle de yakından ilgilidir. Örneğin, “uçak” sözcüğü temelde bir ulaşım aracı olmasına rağmen bir çocuk için oyuncağı, bir acente çalışanı için ise seyahati bir apron görevlisi için ise de ulaşım aracını çağırıştırır.

Çağrışım alanında yapılan dikkate değer başka bir çalışmada Pilancı (2014) tarafından yapılmıştır. Pilancı bu çalışmasında çağrışımı anlam temelli olarak değerlendirmiş ve bir sözcüğün anlamlandırılması ve anlaşılması esnasında oluşan ortaklığın doğru iletişimi de beraberinde getirdiğini ifade etmiştir. Yani kişiler arasında sözcüklerin çağrışım değerleri ve kesişme oranları ne kadar yüksek olursa, sağlıklı bir iletişimin kurulabilmesi de daha olanaklı hâle gelmektedir. Günümüzde yazın alanında gördüğümüz çağrışımın büyük ölçüde bu düşüncenin ürünü olduğu söylenebilir. Çünkü okunan veya dinlenen bir metindeki sözcüklerin çağrışım değerleri ve bunlara bağlı olarak oluşan kavram alanlarının ortaklığı icracıları ve bu icradan istifade edenleri ortak bir paydada buluşturmaktadır.

Yazın alanındaki sözcük çağrışımları kişiye bazı sözcüklerin sunulması ve kişinin her sözcüğe ilişkin olarak, aklına ilk gelen sözcüğü söylemesinin istenmesi ile tespit edilebilmektedir. Bu şekilde yapılan çalışmalarda çağrışım kavramının temel yasalarının (benzerlik, zıtlık, bitişiklik, v.b. gibi) hepsine uygulandığı ve alınan sonuçların hemen değişmediği saptanmıştır (Çiftınar, 2002, s. 75). Bu noktadan hareketle yazın alanındaki sözcüklerin bazı ortak çağrışım değerlerinin olduğu fikrine ulaşılabilir. Böylelikle yazar ile okuyucu arasında zaten var olan bir iletişim ağına çağrışımın aracılık ettiği de ifade edilebilir. Bu çağrışım değerleri ile kişinin bellek, algı, dil, kültür ve bunların benzeri olaylardan gözlemle elde edilmiş diğer ruh bilimsel parametreleri arasında bağ kurulabilir. İşte çağrışım olgularının doğrudan yorumlanması, her öznenin zihninde, sözcüklerin basit bir tasarımının ve bu tasarımlar arasında belli güce sahip bir bağlantının, yani kuramsal anlamı ile bir çağrışımın bulunduğu gerçektir (Çiftınar, 2002, s. 75).

Son olarak çağrışım, serbest çağrışım ve kurallı çağrışım olmak üzere iki başlık altında incelenebilir. Serbest çağrışımda, belirlenen sözcükler, kavramlar ve objelerin zihnimizde karşılık bulduğu tüm sözcük veya söz grupları yazılır; kurallı çağrışımda ise zihinde çağrışan sözcükler birbiriyle ilişkili olmalıdır. Yani, seçilen sözcüğün bir önceki sözcüğe benzemesi gerekmektedir (Öztürk, 2004, s. 83).

1.2. Renklerde Çağrışım

Renkler, bireylerin sosyal ve kültürel yaşantısında ona ait bazı kişisel özellikleri, duyguları, düşünceleri ve dünya görüşleri ile ilgili birtakım bilgiler verebilir. Bu bağlamda renklerin ve renk tercihlerinin bireysel bir seçim ürünü oldukları da ifade edilebilir. Renkler, insanların iç dünyasının dışa vurumu, beğeni ve zevklerinin anlaşılmasını sağlayan bir gösterge; insanların iç dünyasındaki iletişim süreci hakkında bilgi verebilen bir tür kod, insanlar arası iletişimde ve etkileşimde söz konusu atmosfere göre nasıl ve ne yönde mesaj gönderildiğini de ifade eden bir sembol olarak da değerlendirilebilir (Ustakara, 2011, s. 138). Bir rengin algılanması ilk olarak fiziksel bir durum ile ifade edilebilirken derin yapıda insan fizyolojisi ve psikolojisi ile de yakından ilgili olabilir. Renkler kimi zaman duygu ve düşüncelerin, kimi zaman bazı düşünce, fikir ve ideolojilerin kimi zamanda toplumsal tabakalar içerisindeki kişilerin konum ve statülerini gösteren bir sembol olarak da değerlendirilebilir.

Bir rengin bir insanın iç dünyasında farklı çağrışımlar yaptığı bilinmektedir. Söz gelimi beyaz renk temizlik, saflık, masumiyet ve barış gibi kavramları; siyah renk ise karamsarlık, asalet, sonsuzluk, hüznün ve gece gibi kavramları çağrıştırmaktadır. Bunun yanı sıra kırmızı rengin insandaki adrenalin duygusunu harekete geçirerek heyecanı, kalp tasvirlerinde kullanılmasından ötürü aşk ve sevgiyi, bir bayrağın üzerinde bağımsızlığı çağrıştırması da benzer durumdur. Her renk insanların zihninde farklı anlamlar ve kavramlar çağrıştırmaktadır. Bu bireyin özelinde olacağı gibi geniş topluluklarda da olabilecek bir durumdur. Trafik lamba ve işaretçileri buna iyi bir örnek olarak gösterilebilir. Bu yönü ile toplumsal bir işlev kazanan renkler bir bireyin iç dünyasında da tinsel bir ileti,

düşünce ve duygunun aktarılmasında güçlü bir araç konumunda da bulunabilir. Örneğin, yeşil kıskançlığın; mavi soyluluğun, içtenliğin; kırmızı tutku, sevgi ve yaşamın; sarı ışık, canlılık ve sıcaklığın; beyaz saflık, temizlik ve sakinliğin; siyah seçkinliğin, ölümün ve karamsarlığın, yasin; turuncu etkinliğin, ilerleme ve enerjinin simgesi, göstergesi olarak ifade edilmektedir (Küçükerođan, 2005, s. 91). Elbette bu çağırışım değerleri kısa süre içerisinde ve bir bilinç güdümü ile ortaya çıkmamıştır. Türk kültür ve toplumunda renklerin çağırışım değerleri çok eski zamanlardan beri mevcut olan bir durumdur. Bu bağlamda renkler aynı zamanda net bir kimlik ifadesi olarak da kullanılabilir. Günlük konuşma dilinde “zevkler ve renkler tartışılmaz”, “renklerin dili”; deyim ve atasözlerinde yer alan “renk vermemek”, “rengini belli etmek”, “renkten renge girmek” gibi ifadeler de bu savı destekler niteliktedir. Bu bağlamda renkler aslında birer gösterge olarak da yorumlanabilir. Bu göstergelerin anlamlandırılmasında şüphesiz toplumsal ve kültürel normların etkisi büyük olacaktır.

İnsan yaşamında çağırışım neden olan, toplumların kültürel özellikleri bakımından anlam içeren unsurlardan biri de renkleri algılama biçimleridir. Kimi insan beyazı çok severken, kimi için de siyah renk özel bir konuma sahiptir (Ustakara, 2011, s. 141). Daha önce de ifade edildiği gibi renk seçimi bireysel bir tercih olarak yorumlanabilir. Fakat bu tercihler tamamen birey merkezli oluşmamaktadır. Bunun yanı sıra bireyin etkilendiği kültür de belirleyici başat bir öge olarak yorumlanmalıdır. Bu durumda etkilenen, birey merkezinden hareketle toplum da olacaktır.

2. Amaç

Bu çalışmanın amacı renkler özelinde sözcüklerin çağırışım değerlerini tespit etmektir. Elde edilen bulguların sözcüklerin anlam ve kavram alanlarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Türk dilinin henüz bir çağırışım sözlüğü bulunmamaktadır. Bu çalışma ve bundan sonra yapılacak olan çalışmaların Türk dilinin çağırışım sözlüğü çalışmalarına katkı sağlaması düşünülmektedir. Ayrıca bu çalışmanın Türk dilinin içerik yönünden zengin olan kaynaklarının disiplinler arası yaklaşımlar ile ele alınmasında kullanılabilecek bir model olması amaçlanmaktadır.

Özellikle duru bir Türkçe ile Türk kültür ve toplum yapısını içeren mihenk taşı eserlerin multidisipliner bir yaklaşım ile ele alınması, bu kaynakların küreselleşen ve dijitalleşen dil ve edebiyat anlayışında istifade edilebilecek birer kaynak olarak değerlendirilmesini sağlayacaktır. Bu çalışmanın da bu konularda bir başvuru kaynağı olması hedeflenmektedir.

3. Kapsam

Bu çalışmanın kapsamı Ömer Seyfettin hikâyeleri ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın ana materyalini oluşturan hikâyeler, Hülya Argunşah tarafından hazırlanan ve 2020 yılında Dergâh Yayınları tarafından yayınlanan “Ömer Seyfettin Hikâyeler 1”, “Ömer Seyfettin Hikâyeler 2” adlı eserlerden alınmıştır.

Bu çalışmada, hikâyede geçen tüm renklerin kullanım sayılarına yer verilmiştir. Fakat bu veriler çalışmanın hacmini ve sınırlarını aşacağından hikâyelerde kullanılan tüm renklerin çağırışım değerlerine yer verilmemiş, örnek sayıları kısıtlanmıştır. Bu kapsamda 163 adet Ömer Seyfettin hikâyesi incelenerek renk ve renklerle ilgili olan 28.462 sözcük tespit edilmiştir ve çalışmamızın veri tabanını da bu sözcükler oluşturacaktır.

4. Yöntem

Bu çalışmada serbest çağırışım yöntemi esas alınarak renklerin çağırışım değerleri incelenmiştir. Sözcüklerin çağırışım değerleri “kelime çağırışım yasasının” üç temel kuralına bağlı kalınarak tespit edilecektir. Bu yasaya göre sözcüklerin çağırışım değerleri;

1. Semantik, biçimsel gibi özellikler açısından birbirine benzeyen kelimelerin çağrışımları,
  2. Zıt kelimelerin çağrışımları,
  3. Birbirine yakınlığı (bitişikliği) bulunan kelimelerin çağrışımları
- esas alınarak belirlenebilmektedir (Çiftçi, 2009; Hançerlioğlu, 1988).

Ömer Seyfettin hikâyelerindeki renk sözcüklerinin belirlenmesinde TÜRSÖZDİZ programı kullanılmıştır. Program aracılığıyla sözcüklerin sadece sayısal verileri değil aynı zamanda renklerin hangi çağrışım değerleri ile kullanıldığını belirlemek için bağlam merkezli kullanımları da tespit edilmiştir. Böylelikle renk ifade eden sözcüklerin diğer sözcüklerle birlikte kullanımlarından hangi çağrışım değerlerinin ortaya çıktığı da tespit edilmiştir.

5. Bulgu

Çalışmada Ömer Seyfettin'e ait 163 hikâye taranarak doğrudan bir renk adı ile verilen ya da renk kavramı ile kullanılan (aydınlık ve karanlık sözcükleri gibi) 28.462 adet sözcük tespit edilmiştir. Renklerin kullanım sayılarını içeren Tablo-1 aşağıda verilmiştir.

Tablo 1.

Renk ve Renk İfadesi	Kullanım Sayısı
Beyaz	5973
Siyah	4157
Sarı	3673
Karanlık	2622
Kırmızı	2510
Mavi	2019
Renk	1984
Yeşil	1792
Aydınlık	1546
Pembe	1163
Mor	968
Turuncu	55
Toplam	28462

Tablo-1'de yer alan renkler, çağrışım değerleri dikkate alınarak "benzerlik, yakınlık ve karşıtlık" ilkelerine göre değerlendirilmiştir. Bu bağlamda söz konusu sözcüklerin düz anlamları yani akla gelen ilk anlamlarından hareketle temelde bir renk ifadesi içeren biçimlerde kullanımları benzerlik ile düz anlamı dışında kullanılan fakat ona yakın bir anlam ilgisi ile kullanılanlar yakınlık, düz anlamını çağrıştırmadan farklı ya da zıt bir anlam ilgisi ile kullanılan sözcükler de karşıtlık ilkesi ile alınacaktır. Söz gelimi, "Elinde sarı bir çiçekle odaya girdi.", "Gencecik kız birdenbire sararıp soldu." cümlelerinde sarı çiçek benzerlik, sararıp solmak yakınlık çağrışımı ile kullanılmıştır. Bazı renkler ortak bir bağlamda kullanıldıkları zaman karşıtlık çağrışımı yaratabileceğinden bu tür renklerin bir arada kullanıldığı bağlamlar esas alınacaktır. Söz gelimi, "Her karanlık bir aydınlıkla bitecektir." cümlesinde karanlık ve aydınlık karşıtlık çağrışımı ile kullanılmıştır.

Hikayelerde kullanılan renklere ait çağırışım değerleri ayrı başlıklar altında alınmış ve her bir rengin çağırışım değerlerine göre örnekler aşağıdaki başlıklarda verilmiştir. Bu başlıklar altında verilen örnekler dizin programındaki çıktılarından alınmıştır.

5.1. Beyaz

Beyaz renk Türk dilinde saflık, temizlik, barış, temsiliyet, merhamet, saflık, bekaret, masumiyet, adalet, sakinlik kavramlarını çağırıştıracak şekillerde kullanılmaktadır. Bu tür kullanımlar beyaz renge yakın olan çağırışım değerleri olarak ele alınabilir.

5.1.1. Benzerlik

Zayıf uzun parmaklı, uzun tırnaklı sarı elleriyle **beyaz** sakalını okşayarak coşan bu ihtiyar, onda sarsıcı bir heyecan uyandırıyor (Hikâyeler-2, Bir Çocuk Aleko, s. 739).

Karşıda siyah çalılıkların arasında birçok **beyaz** çadırlar görünüyordu (Hikâyeler-2, Bir Çocuk Aleko, s. 741).

Ne kadar güzel, **beyaz** her taraf **beyazdı** (Hikâyeler-1, Tenezzüh, s. 58).

Beyaz rengin, benzerlik çağırışımı ile temelde bir renk olarak kullanıldığı görülmektedir. Yukarıda verilen örneklerde niteleyici ve isim olarak kullanıldığı görülen beyaz sözcüğünün çağırışım ilişkisi benzerliktir.

5.1.2. Yakınlık

Bacanın çıkardığı kapkara dumanlar içinden temiz, **beyaz** martı sürüleri kirlenmeden geçiyor, koyu mavi denizin ortasında 'Kızkulesi' köpükten bir alev gibi parlıyordu (Hikâyeler-1, Mermer Tezgâh, s. 623).

Bu yeşil nurun içinde Deli Mehmet'in kanlı boynuna sarılmış **beyaz** kanatlı bir melaïke hem onu nurdan elleriyle okşuyor hem açık alnını öpüyordu (Hikâyeler-1, Başını Vermeyen Şehit, s. 641).

En güzel bu **beyaz** hanesindeki Lale olmalıydı (Hikâyeler-1, Beyaz Lale, s. 447).

Sonra inanılmaz derece saf bir **beyazlık!** (Hikâyeler-2, Çirkinliğin Esrarı, s. 473).

Yakınlık çağırışımı ile kullanılan beyaz sözcüklerinin daha çok saflık, temizlik, masumiyet ve güzellik çağırışımı ile verildiği görülmektedir. Kapkara dumanlar içinden geçen martıların beyazlık vurgusu onların temizliğine işaret ederken karşıtlık çağırışımı da görülebilecektir. Ama asıl çağırışım temizlik, saflık çağırışımıdır ki kirliliklerin içinden kirlenmeden geçebilme vurgusu ile verilmiştir. "Beyaz kanatlı bir melaïke" sözcük grubunda beyazın bir melaïke ile tasavvur edilmesi de yine saflık, temizlik, merhamet çağırışımları ile ilişkilendirilebilecektir.

Beyaz'ın Lale ile ilişkilendirildiği cümlede ise saflık, temizlik ve güzellik çağırışımları görülebilecektir. Beyaz rengin yine saflık çağırışımı ile verildiği başka bir cümlede ise "inanılmaz derecede saf bir beyazlık" ifadesi de bu çağırışımı pekiştirir niteliktedir. Verilen bu örneklerden hareketle beyaz renk kullanımının yakın çağırışımının "saflık, temizlik, merhamet, güzellik" kavramları ile sağlandığı görülmektedir.

5.1.3. Karşıtlık

Ayol Meliha, haydi mavi deniz, **beyaz** yelken, **beyaz** martı ne ise... dedim, bunların zaten **siyahları** olmaz (Hikâyeler-1, Harem, s. 863).

Kimi kaşa göze, kimi cilde, kimi ellere ayaklara, kimi şişmanlığa zayıflığa, kimi **esmerliğe beyazlığa** kimi boya, kimi kalçaya bakar (Hikâyeler-1, Aşk ve Ayak Parmakları, s. 152).

Ara sıra hayalî bir maça kâğıdının **siyah** noktaları gibi beyaz içinde sekizer onar karga kümeleri geçiyordu (Hikâyeler-1, Tenezzüh, s. 58).

Beyaz rengin karşıtlık çağrışımı ile verildiği örneklerde bu çağrışımın tabii olarak “siyah” ile sağlandığı görülmektedir. “... Beyaz yelken, beyaz martı .... Bunların siyahı olmaz.”, “... Siyah noktaları gibi beyaz içinde ...” örneklerindeki renkler karşıtlık çağrışımı ile yorumlanabilir. Diğer bir örnekte ise “beyazlığın” karşıtlık çağrışımı “esmerlik” ile verilmiştir. Burada beyaz sözcüğü farklı bir sözcüğün kavram alanında karşıtlık bulmuştur. İnsan teninin koyu olması esmerlik ile adlandırıldığından karşıtlığında beyazlık kavramını bulacaktır.

5.2. Siyah

Kullanım sıklığı bakımından beyazdan sonra en çok kullanılan renk siyahdır. Siyah renk genel olarak “kara” ile de çağrışım yapılarak hüznün, karamsarlık, gece, sonsuzluk, yas, ölüm gibi olumsuz çağrışımlar ile kullanılmaktadır. Bunların yanı sıra asalet ve seçkinlik gibi olumlu çağrışım değerleri ile de kullanılabilir.

5.2.1. Benzerlik

İki ok atımı ötede kurulu beyaz çadırların önünde, yere serili **siyah** kebelere oturmuş genç voyvodalar ihtiyar bir zabitin anlattıklarını dinliyorlardı (Hikâyeler-1, Teke Tek, s. 662).

Siyah şeritli bol pantolonu yine açık karadut rengindeydi (Hikâyeler-1, Düşünme Zamanı, s. 719).

Ve hepsinin ellerinde kalın, **siyah** carlar, kırmızı peştemallar, onu örtmek, örtüler altında boğmak için üzerine hücum ediyorlardı (Hikâyeler-1, Eleğimsağma, s. 506).

Siyah rengin benzerlik çağrışımı ile kullanımının beyaz renkle aynı olduğu söylenebilir. Genel olarak renklerin benzerlik çağrışımında temel anlamda bir renk ifadesi ile kullanıldığını görülmektedir. Benzerlik çağrışımı ile kullanılan renklerin genellikle isim soylu bir sözcük olduğu da söylenebilir. Yukarıdaki örneklerde de görüleceği gibi “siyah kebe”, “siyah şeritli bol pantolon”, “siyah car” söz gruplarında renk ifadesi niteleyici olarak kullanılmıştır.

5.2.2. Yakınlık

Kenara çarpan **siyah** köpüklü deniz, hava gazlarının donuk ziyalarından uçan ölüm renginde tenevvürlerin içinde, keder ve elem sedaları çıkararak ağlıyor, sanki bu nihayeti görünmeyen, bu, sabahın açık ve mavi ufkunu, beyaz ve mor sisli Olimp dağlarını, o mazi ve esatir vatanını yutan, yok eden muvakkat ademin... bu **siyah** ve müfteris gecenin gizli kinlerini faş etmek istiyordu... (Hikâyeler-1, Primo Türk Çocuğu, s. 249)

Genç kız elinden bırakmadığı **siyah** maroken kaplı kitabını açtı, bu kitap şimdi **siyah**, cesim ve ölü bir kelebek gibi onun yüzünü tamamıyla örtüyordu (Hikâyeler-1, Bahar ve Kelebekler, s. 199).

Beyaz kelebek saadete, talihe... pembe kelebek sıhhat ve afiyete... sarı kelebek kedere ve hastalığa... **siyah** kelebek felakete, matem ve ölüme delalet ederdi (Hikâyeler-1, Bahar ve Kelebekler, s. 196).

Siyah ağaçların arkasından doğan kan renginde bir ay balkonun kenarında, kendini tutmak isteyenlerin arasında, saçları dağılmış, gözleri yerlerinden fırlamış, sarı, perişan bir hayalin aşağıya bakıp kahkahalar attığını gördü (Hikâyeler-2, Balkon, s. 543).

Siyah rengin yakınlık çağırışımı ile kullanıldığı örneklerin genelinde olumsuzluk vurgusu görülmektedir. Yukarıdaki örneklerde de görüleceği gibi siyah, “ölüm, felaket, kan renkli perişan bir hayal” gibi olumsuz çağırışım değerleri ile kullanılmıştır.

5.2.3. Karşıtlık

Beyaz ile **siyahın**, tek ile çiftin, ateş ile suyun arasındaki fark kadar ehemmiyetsiz bir başkalık... (Hikâyeler-1, Şimeler, s. 379).

Beyazın yanında **siyah** nasıl vuzuh ile göze çarparsa Bidar'ın yanında da sizin kokmuş manevideniz müteaffin ve vebaâlud bir harabei levs gibi tezahür ediyordu (Hikâyeler-1, Tarih Ezeli Bir Tekerrürdür, s. 180).

Burcun tepesinde, beyazlı **siyahlı** bir bayrak, can çekişen bir kartal ıstırabıyla kıvranıyordu (Hikâyeler-1, Kütük, s. 553).

Küçük bir idare kandiliyle aydınlık odanın yegâne süsü ocağın üstünde yan yana asılı iki levhaydı; birinin sarı zemin üzerine **siyah** kötü bir talik ile yazılmış satırları hayatta şaşırmış Türk'ün boğuk bir feryadına benziyordu (Hikâyeler-2, Yalnız Efe, s. 275).

Siyah rengin karşıtlık çağırışımı ile kullanıldığı örneklerde baskın karşıtlığın beyaz renk olduğu görülmektedir. Bu bağlamda siyah-beyaz karşıtlığı çağırışım değerine de net bir biçimde yansımıştır. Yukarıda verilen son örnekte aydınlık-siyah karşıtlığı dikkat çekmektedir. Aydınlık odanın olumlu bir çağırışım değeri ile kullanıldığı cümlede siyah olumsuz bir çağırışım değeri ile karşıtlık çağırışımı yaratmıştır.

5.3. Aydınlık

Aydınlık sözcüğü, ışık, ışık alan bir yer, kötülüklerden uzak, temiz, saf, kolay anlaşılacak derecede olan (<https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 05.04.2011]) ifadelerini içeren bir kavram alanına sahiptir. Daha çok olumlu çağırışım değerleri ile kullanılan bu sözcüğün Ömer Seyfettin hikâyelerindeki çağırışım değerleri de bu kavram alanına paraleldir.

5.3.1. Benzerlik

Pencereden akseden **aydınlık** kadının kınalı saçlarını parlatıyordu (Hikâyeler-2, Bir Hayır, s. 383).

Güneş, sıcak bir **aydınlıkla** her tarafı parlatıyordu (Hikâyeler-2, İnat, s. 729).

Fecir Samatya'nın üstünü mavi ile karışık pembe bir **aydınlık** parlatıyordu (Hikâyeler-2, Korkunç Bir Ceza, s. 239).

Aydınlık sözcüğünün benzerlik çağırışımı ile kullanıldığı yukarıda örneklerde doğrudan bir renk ifadesi bulunmamaktadır. Söz konusu örneklerde aydınlık sözcüğü ışık, ışık alan bir yer çağırışımları ile kullanılmıştır.

5.3.2. Yakınlık

Hava bir genç kız kahkahası kadar berraktı, saftı, **aydınlıktı** (Hikâyeler-2, Fon Sadriştany'nin Oğlu, s. 742).

İstanbul'un minareli mahzun silüeti silinmiş; **aydınlık** çok **aydınlık** çok muhteşem, çok büyük, ebedî bir saray manzarası almıştı (Hikâyeler-2, Baharın Tesiri, s. 254).

Altı ay yaşadığım sevgili İstanbulcuğumu, Feneryolu'ndaki **aydınlık** temiz, rahat köşkümüzü düşünüyorum, fakat tahayyül edemiyordum (Hikâyeler-2, Nakarat, s. 17).

Aydınlık sözcüğünün yakınlık çağrışımı ile kullanıldığı örnekler bakıldığında “berrak, saf, temiz, rahat” çağrışımları ile kullanıldığı görülmektedir. Buradaki çağrışım değerleri “aydınlık” sözcüğünün kavram alanı içerisinde kalmaktadır.

5.3.3. Karşıtlık

Masume Hanım talihsizliğin karanlık hatırası içinde doğan yeni hülya **aydınlıklarına** dalmıştı (Hikâyeler-2, Nezle, s. 189).

Peykelerinin aralarından kuvvetsiz **aydınlık** akıyordu (Hikâyeler-1, İrtica Haberi, s. 220).

Mekanizma sessiz ve donuk bir **aydınlık** parlıyordu (Hikâyeler-1, Primo Türk Çocuğu, s. 413).

Aydınlık sözcüğünün karşıtlık çağrışımı ile kullanıldığı örneklerde ilk olarak “karanlık” kullanımı dikkat çekmektedir. Karanlık sözcüğünden sonra “kuvvetsiz, sessiz, donuk” gibi karşıtlıkların da aydınlık sözcüğünün karşıt çağrışımı olarak kullanıldığı görülmektedir.

5.4. Karanlık

Bu bağlamda değerlendirilecek olan diğer bir sözcük ise “karanlık” sözcüğüdür. Karanlık; ışık olmama durumu, üzüntü, sıkıntı, perişanlık, yasalara ve töreye uygun olmayan, gereğince anlaşılıp bilinmeyen, ne olacağı, sonu belli olmayan, karışık (<https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 05.04.2011]) kavram alanı ile verilmiştir.

5.4.1. Benzerlik

Kömürden daha siyah bir **karanlık** vardı (Hikâyeler-1, Hafiften Bir Seda, s. 782).

Hava bozuktur siyah bulutlar bazen ayı örtüyor, her tarafı vakit vakit koyu bir **karanlık** kaplıyordu (Hikâyeler-1, Külâh, s. 774).

Karanlık bahçede muallimler, çocuklar geziniyorlardı (Hikâyeler-2, Açık Hava Mektebi, s. 618).

Karanlık sözcüğünün benzerlik çağrışımı ile kullanıldığı örneklerde ışık olmama durumu kavram alanı dikkat çekmektedir.

5.4.2. Yakınlık

Masume Hanım talihsizliğin **karanlık** hatırası içinde doğan yeni hülya aydınlıklarına dalmıştı (Hikâyeler-2, Nezle, s. 189).

Yüksek ipek şiltelere diz çökmüş yorgun vezirler önlerindeki halının renkli nakışlarına bakıyorlar, uzun beyaz sakalını zayıf eliyle tutan ihtiyar sadrazamın sönük gözleri, gayet uzak, gayet **karanlık** şeyler düşünüyor gibi, mevcut olmayan noktalara dalıyordu (Hikâyeler-1, Pembe İncili Kaftan, s. 601).

İnsaflı sadrazam, vicdanının ruhuna akseden sesini, gururunun **karanlığı** ile boğmadı (Hikâyeler-1, Pembe İncili Kaftan, s. 607).

Biz bir araya toplanmazsak cehalet **karanlığını** kim aydınlatacak? (Hikâyeler-1, Şimeler, s. 384).

Karanlık sözcüğünün yakınlık çağrışımı ile verildiği örneklerde daha çok soyut bir kavram olarak kullanıldığı ve üzüntü, sıkıntı, perişanlık, yasalara ve töreye uygun

olmayan, gereğince anlaşılıp bilinmeyen, ne olacağı, sonu belli olmayan, karışık ifadeleri ile kullanıldığı görülmektedir. “Karanlık hatıra”, “karanlık şeyler”, “gururun karanlığı”, “cehaletin karanlığı” gibi kullanımlar sözcüğün yakın çağırışım değerlerine gönderme yapmaktadır.

5.4.3. Karşıtlık

Ay, mavi şeffaf bir tülle örtülmüş dargın bir güneş gibi تنها yolu aydınlatıyor, korunun **karanlık** gölgelerinde henüz uyuyamamış asabi bülbüllerin ağlayışları duyuluyordu (Hikâyeler-2, Ezeli Bir Roman, s. 61).

Issız ormanlarda, korkunç kayalıklarda, hep kamersiz gecelerin **karanlıkları** içinde geçen beş seneden sonra hür ve serbest, parlak ve yeşil köyü pek hoşuna gitmişti (Hikâyeler-1, Bomba, s. 228).

Ellerini, **karanlıkta** garip bir galatı rü’yetle daha beyaz görünen saçlarına götürdü (Hikâyeler-1, İki Mebus, s. 122).

Karanlık sözcüğü karşıtlık çağırışım değeri ile kullanıldığında ilgili karşıtlıkların “aydınlık”, “hür, serbest, parlak”, “beyaz” sözcükleri ile verildiği görülmektedir.

5.5. Sarı

Ömer Seyfettin hikâyelerinde en sık kullanılan başka bir renk de sarıdır. Sarı rengin çağırışım değerlerine bakıldığında temelde bir renk olmasının ötesinde solgun, soluk, sıcak, sonbahar gibi çağırışım değerleri ile kullanıldığı görülmektedir. Sarı sözcüğünün sararmak eylemi ile daha çok durum ifadelerinde kullanıldığı da görülmüştür.

5.5.1. Benzerlik

Murat’ın birdenbire yüzü güldü. **Sarı** yanaklarına hafif bir renk geldi (Hikâyeler-1, Düşünme Zamanı, s. 724).

Küçük ve **sarı** taneler o kadar lezzetli idi ki... (Hikâyeler-1, Apandisit, s. 149).

Açık **sarı** saçlı zayıf bir kadın keman çalıyordu (Hikâyeler-2, Baharın Tesiri, s. 256).

Sarı sözcüğünün benzerlik çağırışımı ile kullanıldığı durumlarda temelde bir renk çağırışımı yaptığı görülmektedir.

5.5.2. Yakınlık

Sararan birdenbire neşesini kaybeden doktor matemî bir telehhüfle sordu: (Hikâyeler-1, Kaç Yerinden, s. 551).

Birbirlerini görünce ikisinin tekrar kan beyinlerine çıktı, yüzleri **sarardı** dudakları morardı (Hikâyeler-1, Harem, s. 847).

Top ve koyu kumral sakalının üstünde pembe ve şiş yanakları parlıyor, çizgisiz yüzünde **sarı** bir korku gölgesi belirliyordu (Hikâyeler-1, Beyaz Lale, s. 448).

Fesimi giymek üzere odama çıktığım zaman aynaya baktım, Adriyan’a söylediğim sözlerin yüzüme verdiği kırmızılık babamı görünce korkudan **sarılık** ile karışmış, acayip bir şekil almıştı (Hikâyeler-1, Mürebbiye, s. 308).

Sarı sözcüğünün yakınlık çağırışımı ile kullanıldığı örneklerde öne çıkan kavram alanının “korku, üzüntü” olduğu görülmektedir. “Sararan birdenbire neşesini kaybeden...”, “...yüzleri sarardı...”, “...sarı bir korku gölgesi...”, “... korkudan sarılık ile karışmış...” kullanımlarında sarı rengin en yakın çağırışımının “korku” olduğu görülmektedir.

5.5.3. Karşıtlık

Sarı ölüm rengi yavaş yavaş soğuk ve korkunç bir menekşe rengine dönüyordu. (Hikâyeler-1, Piç, s. 308).

Siyah ağaçların arkasından doğan kan rengi bir ay balkonun kenarında, kendini tutmak isteyenlerin arasında, saçları dağılmış, gözleri yerlerinden fırlamış, **sarı**, perişan bir hayalin aşağıya bakıp kahkahalar attığını gördü (Hikâyeler-2, Balkon, s. 543).

Mıstık kirli **sarı** yüzünde gayet temiz birer canlı mücevher gibi mavi mavi parlayan küçük gözlerini oynatarak sordu: (Hikâyeler-1, Çakmak, s. 614).

Sarı sözcüğünün karşıtlık çağrışımı ile kullanıldığı örneklerde “ölüm, perişan, kirli” ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Bu durumda “koru” sözcüğünün de sarı rengin karşıt bir çağrışımı olarak ele alınması gerektiği düşünülebilir. Fakat bir insanın korkudan sarı rene girmesi ihtimal dâhilinde iken sarının kirlilik, perişanlık ve ölüm çağrıştırmasında herhangi bir yakınlık ilgisi kurulamamaktadır.

5.6. Kırmızı

Ömer Seyfettin hikâyelerinde sıklıkla kullanılan bir başka renk de kırmızıdır. Kırmızı temelde bir renk çağrışımının dışında aşk, sevgi, tutku duyguların sıcaklığı, eylem ve bunun bir çıktısı olarak harekete geçme, heyecan, hırs, kararlılık ve öfke gibi duygu ve durumları da çağrıştıracak biçimde kullanılabilir (<https://www.empower-yourself-with-color-psychology.com/> [Erişim Tarihi: 05.04.2011]).

5.6.1. Benzerlik

Cabi Efendi, yırtık avi çuha esvaplı, **kırmızı** kuşaklı, uzun boylu, kara kuru tellalın arkasına isabet eden **kırmızı** aşı boyasına boyanmış, viran esnaf kahvesini bir süzdü (Hikâyeler-1, Makul Bir Dönüş, s. 831).

Kırmızı köşkün yeşil kapısını çaldılar (Hikâyeler-1, Perili Köşk, s. 246).

Yastıklarına fes rengi perdelerin düştüğü sedirler **kırmızı** velenselerle örtülüydü (Hikâyeler-2, Gizli Mabet, s. 393).

Kırmızı sözcüğünün benzerlik çağrışımı ile kullanıldığı cümlelerde tıpkı diğerlerinde de olduğu gibi temelde renk çağrışımı görülmektedir.

5.6.2. Yakınlık

Alevlerin binlerce **kırmızı** ve görünmez ejderha dilleri gibi sardığı canlı et yığından pembe bir buhar, mavi ve sincabi bir duman çıktı (Hikâyeler-1, Beyaz Lale, s. 445).

Çocuklar, kadınlar, gençler sokakta küme küme dururlar, sık fıstık ağaçlarının tepelerinden havaya tüten **kırmızı**, sincabi, mavi yeşil dumanları korka korka seyrederdiler (Hikâyeler-1, Büyücü, s. 654).

Bir tüfek patlar, namlunun ağzından çıkan **kırmızı** aydınlık, müsterih ve habîde karanlığı bir şimşek yavrusu gibi yırtar (Hikâyeler-1, Sansar, s. 99).

Halılar, kanepeler, ağır perdeler, büyük levhalar, endam aynaları, mermer masalar, ipekli koltuklar, sırmalı püsküllü ağır divanlar, tirşe boyalı duvarlar, oymalı tavanlar, her şey, her şey... **kırmızı** ve titrek bir sis içinde eriyor; bu yakan, bu heyecan veren **kırmızı** karanlığın arasında yalnız gözleri yerden ayrılmayan La'l'i'yi görüyordu (Hikâyeler-1, Beyaz Lale, s. 456).

Bütün vücudundaki kanlar altüst olmuş, taşmak istiyor, kulakları çınlıyor, gözlerinin önünde **kırmızı kırmızı**, menekşe renginde noktalar dolaşıyordu (Hikâyeler-2, Nezle, s. 184).

Kırmızı sözcüğü yakınlık çağırışımı ile sıcaklık, ateş, hareket ve heyecan ifadeleri ile kullanılmıştır.

5.6.3. Karşıtlık

Harap ve eski saat durmuş da sanki yeniden kendi kendine işlemeye başlamış gibi, hazin tik taklarını tekrar işittiriyor, tutuşan odunlar, yine odanın içine **kırmızı** gölgeler, **kırmızı** hayaller dolduruyor, soğuk rüzgâr daha vahşi, daha hain haykırıyor, pencerenin kapağını daha ziyade sarsıyordu (Hikâyeler-1, Bomba, s. 239).

Ocağın **kırmızı** alevleri yüzünü sanki akmayan soluk kanlara buluyordu (Hikâyeler-1, Beynamaz, s. 234).

Kırmızı sözcüğü karşıtlık çağırışımı ile durağan bir atmosferde hareketi, solukluğun hâkim olduğu bir yerde sıcaklığı çağırıştırarak biçimde kullanılmıştır.

Kırmızı renk özellikle medya ve iletişim sektöründe de sıklıkla kullanılan bir renktir. Özellikle gıda ve içecek sektöründe kan akışını hızlandırarak açlık duygusunu tetikleme, giyim ve kişisel bakım sektöründe tutku ve cinselliği vurgulaması yönünden çağırışım frekansı yüksek bir renk olarak düşünülebilir. Trafik lambalarında kırmızının kullanımı ise geçilmesi hâlinde tehlike yaratabilecek bir durumun ifadesi olarak kullanılmaktadır. Bu durumun tam tersi ise Çin’de kırmızı rengin ideolojik bir anlam ilgisi ile harekete geçirme çağırışımı ile “geç” komutu ile yer almaktadır.

5.7. Mavi, Yeşil, Pembe

Ömer Seyfettin hikâyelerinde sıkça kullanılan diğer renkler ise mavi, yeşil ve pembedir. Mavi soyluluk, içtenlik, soğukluk, derinlik ve güven; yeşil bahar, tazelik, kutsiyet ve kıskançlık; pembe ise cinsiyet, naiflik ve narinlik çağırışimleri ile kullanılabilir (Küçükdoğan, 2005, s. 91).

5.7.1. Benzerlik

Mavi donunun üzerindeki kocaman kuşağını kollarıyla sıktı (Hikâyeler-2, Nasıl Kurtarmış, s. 267).

Mavi zarfı aldım (Hikâyeler-1, Piç, s. 310).

Önünden geçtiği sarı badanalı uzun ve yüksek bir duvarın ortasındaki büyük ve **yeşil** kapıyı görünce, “Burası olacak...” dedi (Hikâyeler-1, Beyaz Lale, s. 451).

Çiroz Ahmet **yeşil** boyalı türbenin penceresine sokuldu (Hikâyeler-2, Keramet, s. 340).

Gayet aydınlık bir nisan güneşi ipek tül perdelerden süzülüyor, lake möbleli, **pembe** döşemeli, beyaz duvarlı geniş ve şen salonu daha çok aydınlatıyordu (Hikâyeler-1, Harem, s. 851).

Bir ay evvel tamamlanan, üzeri en nadir **pembe** incilerle işlemeli bu kaftanın namını İstanbul’da duymayan yoktu (Hikâyeler-1, Pembe İncili Kaftan, s. 609).

Mavi, yeşil ve pembe renkleri de diğer renklerde olduğu gibi benzerlik çağırışimlerinde temel olarak renk çağırışımı ile kullanılmışlardır.

5.7.2. Yakınlık

Kırpmadan bakan **mavi** derin gözlerini Ali'ye dikti: (Hikâyeler-2, Bir Çocuk Aleko, s. 739).

Uzun ve kıvrıkcık kirpiklerinin uçlarında şeffaf inciler parlıyor, **mavi** ve derin gözlerinde sanki pek uzak ve gürültüsü duyulmaz bir fırtınanın yağmurlu bulutları geçiyordu: (Hikâyeler-1, Harem, s. 848).

Şehirde dost elleriyle kırılan kalbimden bütün kederler sızıyor ve hepsi gözlerimden, muhitin hayaline karışarak akıp gidiyor; **mavi** ziyalar, **pembe** nurlar, isimsiz renklerle billurlaşıyor (Hikâyeler-1, Sivri Sinek, s. 476).

Baharın **yeşil** çimenleri üzerinde, seyir yerlerinde kadınlar tıpkı bir gelincik çiçeği gibi parlarlardı (Hikâyeler-1, Bahar ve Kelebekler, s. 193).

Bu sıcak, bu **yeşil** nur büyüdü. Taştı. Bütün âlem bu nurun içinde kaldı (Hikâyeler-1, Başını Vermeyen Şehit, s. 641).

Zigetvar'ın zaptı akşamı yaralılar toplanırken meşhur kahraman Deli Hüsrev'in bir gülleyle parçalanmış naaşı yanında uzun boylu, ak saçlı, ak sakallı, **yeşil** cübbeli bir şehit buldular (Hikâyeler-1, Başını Vermeyen Şehit, s. 643).

Yeşil sarıklı hayal ordularının yol açması! (Hikâyeler-2, Yalnız Efe, s. 286).

Beyaz kelebek saadete, talihe... **pembe** kelebek sıhhat ve afiyete... sarı kelebek kedere ve hastalığa... siyah kelebek felakete, matem ve ölüme delalet ederdi (Hikâyeler-1, Bahar ve Kelebekler, s. 196).

Görüyorum ki bir ilkbahar sabahı kadar **pembe** bir dişi kaplan kadar kuvvetli, yeni açan bir gül tomurcuğu kadar sağlam yaşıyorsunuz!.. (Hikâyeler-2, Türkçe Reçete, s. 67).

Sık ve kıvrıkcık kirpikleri minimini ve siyah halelerle gözlerini kapıyor, küçük ve **pembe** burnunun şeffaf ve **pembe** yanağına görünmez gölgesi düşüyor ve bir al gül tomurcuğundan daha hareli olan küçük ağzının rengi daha koyulaşıyordu: (Hikâyeler-1, Beyaz Lale, s. 455).

Mavi, yeşil ve pembe renklerinin yakınlık çağrışımları oldukça sık kullanılmıştır. Mavi, derinlik ve sonsuzluk çağrışımı ile; yeşil bahar, tazelik ve kutsiyet çağrışımları ile; pembe dişilik, naiflik, hassaslık, saflık ve temizlik çağrışımları ile kullanılmıştır.

5.7.3. Karşıtlık

Cehalet, **yeşil** ve siyah bir zulmet; yalnız neşei **maîsi** ile sizi mest ü zevkyâb eden bu parlak ufukları örtmüştü (Hikâyeler-1, İki Mebus, s. 199).

Cabi Efendi baktı. Sarı, eflatun, turuncu **pembe** pis pis kâğıtlar... Mecidiye, çeyrek yüzükler... (Hikâyeler-1, Makul Bir Dönüş, s. 835).

Mavi, yeşil ve pembe renklerinin karşıtlık çağrışımlarının çok işlek olmadığı görülmüştür. Yeşil ve mavi renklerinin zulmet ve karanlık ile, saflık ve temizlik çağrışımı ile verilen pembenin ise pislik ile karşıt bir çağrışım yapılarak kullanıldığı görülmüştür.

Verilen örneklerden hareketle Ömer Seyfettin hikâyelerinde renklerin duygu, düşünce ve fikirlerin ifade edilmesinde bilinen anlamlarının yanı sıra okuyucunun zihninde yaratacağı çağrışım değerleri ile sıklıkla işletildiği görülmektedir.

Sonuç

Ömer Seyfettin hikâyelerinde renkler sıklıkla kullanılan sözcüklerdendir. Özellikle bazı hikâyelerinin adlarında da renk sözcüklerine yer vermesi onun renklerin ifade ve anlam gücünü önemsemesinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Genel olarak tüm renklerdeki benzerlik çağırışımı temelde düz anlam ifadesi ile verilmiş ve renk anlamı ile görülmüştür. Renklerin yakınlık ve karşıtlık çağırışımında farklı ifade ve anlam içeriklerinin olduğu ve daha çok yan anlam ifadesi ile verildiği görülmüştür. Bu durumda duygu ve düşüncelerin ifadesinde renklerin ve onların çağırışım değerlerinin önemli birer anlam yükü taşıması sadece bir renk olmadıklarının göstergesi olarak yorumlanabilir.

Aşağıda verilen Tablo-2’de renklerin çağırışım değerleri özetlenmiştir. Kırmızı, yeşil, mavi ve pembe renklerine ait karşıtlık çağırışımının sık olarak kullanılmadığı görülmüştür. Bu durum sözcüklerdeki karşıtlık çağırışımının zıtlık ile ifade edilmesinden kaynaklanmaktadır. Beyaz-siyah, aydınlık-karanlık gibi zıtlıkların net bir şekilde görüldüğü sözcüklerde karşıtlık çağırışımı yer alırken sarı, kırmızı, yeşil, mavi, pembe gibi renklerde karşıtlık çağırışımının “renksizlik” olarak verilmesi gerekirdi. Bu nedenle bu renklerde karşıtlık çağırışımının sık işletilmediği görülmüştür.

Tablo 2.

Renk ve Renk İfadesi	Çağırışım Değeri		
	Benzerlik	Yakınlık	Karşıtlık
Beyaz	Renk	Safılık, Temizlik, Masumiyet, Merhamet, Güzellik	Siyah, Esmerlik
Siyah	Renk	Ölüm, Felaket, Kan	Beyaz, Aydınlık
Sarı	Renk	Korku, Üzüntü	Ölüm, Perişan, Kirlili
Karanlık	Işık olmama durumu	Üzüntü, Sıkıntı, Perişanlık, Yasalara ve töreye uygun olmayan, Gereğince anlaşılıp bilinmeyen, Ne olacağı, Sonu belli olmayan, Karışık	Hür, Serbest, Parlak Beyaz
Kırmızı	Renk	Sıcaklık, Ateş, Hareket, Heyecan	-
Mavi	Renk	Derinlik, Sonsuzluk	Zulmet, Karanlık
Yeşil	Renk	Bahar, Tazelik, Kutsiyet	Zulmet, Karanlık
Aydınlık	Işık, Işık alan yer	Berrak, Saf, Temiz, Rahat	Karanlık, Kuvvetsiz, Sessiz, Donuk

Pembe	Renk	Dişilik, Naiflik, Hassaslık, Saflık, Temizlik	Pislik
-------	------	---	--------

Renk sözcüklerinin çağrışım değerlerinin incelendiği bu çalışmada sözcüklerdeki çağrışım değerlerinin anlam ve kavram alanında ne denli önemli olduğu görülmüştür. Bu nedenle disiplinler arası bir yaklaşım ile sözcüklerin çağrışım değerlerinin ele alınması sözcüklerin sözlük anlamlarının genişlemesine, kavram alanlarının zenginleşmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca yapılacak olan çalışmaların hacmi ve sınırları genişledikçe tespit edilen çağrışım değerlerinin Türkçe'nin çağrışım sözlüğünün hazırlanmasına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Çifçi, S. ve Duru K. (2016). Ses Temelli Kelime Çağrışımı. *Turkish Studies (Elektronik)*, 11(14), 159-178.
- Çiftınar, B. (2014). Çağrışımın Dil Öğrenimindeki Yeri. *Selçuk İletişim*, 2(3), 74-78.
- Empowered By Color, Understanding the Meaning of Colors in Color Psychology. <https://www.empower-yourself-with-color-psychology.com/color-red.html> [Erişim Tarihi: 05.04.2011]
- Hançerlioğlu, O. (1997). *Ruhbilim Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Khudaybergenova, Z. (2021). Özbek Türkçesi Dilbiliminde Çağrışım Sözlüğünü Oluşturmanın Kuramsal ve 'Beşik' Kelimesi Örneğinde Uygulamalı Yöntemleri. *Bilig*, 98, 75-97.
- Küçükdoğan, G. R. (2005). *Reklam Söylemi*. İstanbul: Es Yayınları.
- Ömer Seyfettin (2020). *Ömer Seyfettin Hikâyeler-1* (haz. Hülya Argunşah). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ömer Seyfettin (2020). *Ömer Seyfettin Hikâyeler-2* (haz. Hülya Argunşah). İstanbul: Dergâh
- Öztürk, Ş. (2004). Eğitimde Yaratıcı Düşünme. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(18), 77- 84.
- Pılandı, H. (2014). 7-9 Yaş Arasındaki Türk Çocuklarında Kelime Çağrışımını Etkileyen Sosyoekonomik Değişkenler. *Bilig*, 68, 183-208.
- Ustakara, F. (2013). Kişilerarası İletişimle Bağlantılı Renk Olgusunun Bireysel Çağrışım Boyutuna Yönelik Bir Alan Araştırması: Gaziantep Örneği. *Selçuk İletişim*, 6(4), 138-154.